

KOGNITÍVNA SCHÉMA PRAMEŇ – CESTA – CIEĽ V JAZYKU DRAMATICKÉHO TEXTU THE COGNITIVE SCHEME “SOURCE – JOURNEY – GOAL” IN THE LANGUAGE OF DRAMATIC TEXT

Katarína Mikulcová

Katedra slovenského jazyka, Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

editorstvo a vydavateľská prax, 2. rok štúdia (magisterský), denná forma štúdia

katarina.mikulcova@student.ukf.sk

Školiteľka: **Mgr. Katarína Dudová, PhD. (kdudova@ukf.sk)**

Klíčové slová

prameň, cesta, cieľ, hodnota, intertextualita, konceptuálna jednotka, kognitívna schéma, interpretácia, dramatický text

Key words

source, journey, goal, value, intertextuality, conceptual unit, cognitive scheme, interpretation, dramatic text

Primárnym poslaním dramatického textu ako hybridného a zároveň torzovitého literárneho útvaru je jeho divadelná realizácia. Táto transformácia je ukazovateľom odlišnosti ústnej a písomnej komunikácie – príjemcovi sa približujú dve roviny, ktoré možno odkryť; nazrieť „pod škrupinku“ tohto multidimenzionálneho komplexu jazykových i mimojazykových jednotiek. A práve to bolo ambíciou monografie autorky Kataríny Dudovej s názvom *Kognitívna schéma prameň – cesta – cieľ v jazyku dramatického textu* (2013). Publikácia vznikla v rámci projektu **Vzdelávanie divadlom**, ktorý sa realizoval pod vedením profesorky Dagmar Inštorisovej na pôde Ústavu literárnej a umeleckej komunikácie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Ako píše sama autorka, kniha je určená „všetkým tým, ktorí chcú hlbšie poznať poslanie jazyka dramatického textu, čo presahuje rámec filologického a teatro-logického uvažovania“. Oslovuje teda čitateľa, ktorý sa neuspokojí iba s jednostranným pohľadom na danú problematiku, ale chce si svoj bádateľský obzor rozšíriť aj o nové, hlbšie súvislosti.

V centre vedeckého záujmu teda stojí *dramatický text*. Autorka predkladanej monografie interpretačne uchopila tri konkrétne dramatické texty slovenských autorov v širšom zábere, prihliadajúc na to, ako sa uvažovanie o dramatickom texte dotýka prototypových myšlienkových invariantov. Čitateľovi odkryla podstatu a priblížila spôsob skúmania dramatických textov v intenciách kognitívnej schémy premiestňovania s prvkami *prameň – cesta –*

cieľ. Za veľký prínos monografie teda možno považovať skutočnosť, že autorka o konkrétnych dramatických textoch uvažovala nielen v rovine jazykovej, ale zaujímali ju aj zmyslové, konceptuálne a myšlienkové súvislosti, ktoré jazykovú zložku presahujú. A práve tu sa do popredia vysunul kognitívny rozmer. K. Dudová vychádzala zo skutočnosti, že človek organizuje rôzne podnety vonkajšej reality do konceptuálnych jednotiek, tzv. myšlienkových invariantov, ktoré dokáže rozpoznať v rôznom čase, na rôznych miestach a pri viacerých objektoch, pretože ich stmelujú spoločné vlastnosti. Predmetnú problematiku posudzovala na základe niekoľkoročných odborných skúseností v oblasti kognitívnej lingvistiky, ktorej sa venovala aj vo svojich predchádzajúcich teoretických prácach a odborných analýzach. Predkladaná monografia teda odkrýva sémantické bohatstvo slov a pojmov a zároveň poukazuje na špecifické vnímanie hodnôt v intenciách skúmaných dramatických textov.

Z formálneho hľadiska je monografia rozčlenená na štyri hlavné kapitoly: *I. Kognitívna schéma prameň – cesta – cieľ*, *II. Cesta z prameňa kresťanských hodnôt v dráme Valin*, *III. Cesta ústneho tradovania v inscenácii Najväčšie cigánstvo* a *IV. Cesta k intertextuálnemu nadväzovaniu v hre Kľatba čierneho anjela alebo Neskutočne pravdivý príbeh o večnom hľadaní diabla a anjela, ukrytých v každom z nás*. Jednotlivé kapitoly sú ďalej členené na podkapitoly, pričom doplnujúcou súčasťou monografie, ktorá zároveň uceluje pohľad na predmetnú

problematiku, je rozhovor K. Dudovej s jedným z autorov dramatického textu – Petrom Glockom.

V prvej kapitole autorka uviedla ako kľúčovú tézu svojho uvažovania význam vety: *Hodnoty smerujú v jazyku dramatického textu k stále hlbšiemu poznaniu*. Do popredia kládla súvzťažnosť medzi dramatickým textom a hodnotami, ktoré sú jeho východiskom. Svoje tvrdenia demonštrovala na konkrétnych príkladoch týkajúcich sa vnímania hodnôt, pričom zdôraznila tzv. dehabituáciu hodnoty, čiže znovobjavenie jej zásadnosti, dôležitosti a hierarchizácie, čo považuje za výsadu kvalitnej umeleckej tvorby, do ktorej zaradila aj dramatické texty troch slovenských autorov. Pozornosť koncentrovala na ozrejmienie funkčnej paralelnosti lineárnej schémy *prameň – cesta – cieľ*, ktorá v každej z troch interpretovaných drám nadobudla inú, špecifickú podobu, či už na úrovni formálnej alebo ideovej.

V druhej kapitole *Cesta z prameňa kresťanských hodnôt v dráme Valin* autorka pátrala po prameni, po dôležitom impulze, ktorý autora Rudolfa Dilonga viedol k napísaniu diela, a to bolo kresťanské videnie života a sveta. Vychádzala z autorovho vlastného Životopisu, pričom vybadala istú usúvzťažnosť medzi jeho vlastným životom, jeho životným pocitom nespokojnosti a konkrétnym dielom. Veľkým prínosom tejto kapitoly bolo autorkino dvojstranné uvažovanie o literárnom smerovaní drámy Valin – z formálneho i koncepčného hľadiska, pričom zdôraznila ich funkčnú nadväznosť. Poukázala na synkretický ráz diela Valin – v tomto prípade išlo o zlúčenie básnického, prozaického a dramatického prejavu v jeden dynamický celok, čo podložila relevantnými ukážkami z diela. Okrem toho upriamila pozornosť aj na binárnu opozíciu dobra a zla v symboloch Archanjela a Lucifera, ktorí boli súčasťou postavy Valina. Poukázala na tri spôsoby kreovania tejto postavy – substantívny, adjektívny a verbálny, ktoré boli reprezentované konkrétnymi jazykovými prostriedkami. Týmto čitateľovi odkryla autorovo kresťanské uvažovanie a jeho pohľad na svet prítomný v dráme Valin, pričom uviedla na správnu mieru vyjadrenie, ktoré sa v súvislosti s hrou nachádza v Dejinách slovenskej literatúry V. z roku 1984. Tam sa uvádza, že autor sa

v hre Valin stotožňuje s nastupujúcim fašizmom, teda s ideológiou, ktorá kategoricky popiera podstatu katolíckeho svetonázoru. Je teda zrejmé, že K. Dudová kládla dôraz aj na ozrejmienie literárno-historických súvislostí, aby nedošlo k mylnému chápaniu umeleckej hodnoty drámy Valin.

V ďalšej kapitole s názvom *Cesta ústneho tradovania v inscenácii Najväčšie cigánstvo* sa autorka zaoberala modifikáciou konceptuálnej jednotky na základe preferencie cesty, pričom východiskom bola alternatíva, ktorej autor inscenácie pripísal hodnotu. V tomto prípade to boli slovenské ľudové rozprávky zozbierané Samom Czambelom. Autorka monografie teda brala do úvahy intertextuálny charakter scenáru hry *Najväčšie cigánstvo*, pričom na základe toho bolo jej ašpiráciou poukázať na platnosť motto: „Slovo sa usiluje o úplné zobrazení skutočnosti, i když se od ní odpoutává“ (Jacqueline Heldová). Poukázala na fakt, že divadelná inscenácia hry *Najväčšie cigánstvo* je aktualizáciou nadčasovosti rovnomennej rozprávky Sama Czambela, čo sa prejavilo najmä v dejovej línii, pričom umelecký posun medzi rozprávkou a jej dramatickou adaptáciou našla v rémoch. Tým prispela aj k chápaniu diferenciácie hodnotového rozmeru rozprávkovej predlohy a jej dramatickej adaptácie v obsahovo nových, inovačných prvkoch, s ktorými Ondrej Spišák pracoval. Práve tu sa príjemcovi odhaľuje cesta k niečomu novému – nadčasovo atraktívnemu. Autorka monografie všetky svoje zistenia explikovala prostredníctvom ukážok z rozprávky v komparácii s ukážkami z inscenácie. Zároveň upozornila na fakt, že do inscenácie boli vnesené prvky prvotnej komunikačnej situácie – čiže ústny spôsob jazykového vyjadrenia, ktorý bol v minulosti pre šírenie rozprávok príznačný. Z uvedeného vyplýva, že práve to, čo sa zachovalo v ústnom tradovaní pôvodných rozprávok, čiže bohaté nárečové spektrum, ale aj psychosociálne okolnosti danej doby, hodnotový postoj tvorcu ľudovej rozprávky a v neposlednom rade aj životná skúsenosť a hodnoty ľudu, dokonale vynikne v inscenačnom prevedení hry.

Štvrtá kapitola s názvom *Cesta k intertextuálnemu nadväzovaniu v hre Kliatba čierneho anjela alebo Neskutočne pravdivý príbeh o večnom hľadaní diabla a anjela, ukrytých v každom z nás* pozostáva s niekoľ-

kých parciálnych podkapitol, v ktorých autorka znovu rieši problematiku medzitextovej nadväznosti, pričom tentokrát na objasnenie podobností a odlišností veľmi efektívne využíva 6 žánrových determinácií, ktoré vymedzil Jozef Hrišč vo svojej monografii *Problémy literárnej genológie*. K. Dudová už v úvode kapitoly upozorňuje, že výskum tohto okruhu otázok spadá do širšieho kompetenčného poľa, preto čitateľovi poskytla iba čiastkové odpovede prostredníctvom interpretačných sond do konkrétnych diel. Jej ambíciou bolo konfrontovať román Terézie Vansovej *Kliatba* (pretext) s hrou *Kliatba čierneho anjela* od Petra Glocka (posttext) a nájsť špecifickú podobu konceptuálnej jednotky – cieľa (pointy). V súvislosti s tým, autorka priniesla veľmi zaujímavú, esejisticky ladenú reflexiu o funkčnom zakotvení pointy v akomkoľvek diele, pričom ide o implikáciu vlastného stanoviska podloženého ďalšími úvahami. Žánrový posun od románu k divadelnej hre hodnotí kladne, čo argumentuje tým, že v Glockovej hre nešlo len o plytké medzitextové nadväzovanie, ale autor prehlbuje charakter literárnej výpovede, čím sa snaží odkryť zmysel ľudského bytia. Autorka monografie na základe interpretačného bádania dospela k významným zisteniam, ktoré najprv explikovala obsírnejšie v jednotlivých podkapitolách a nakoniec ťažiskové tézy zhrnula do prehľadnej tabuľky. Veľmi badaateľný rozdiel medzi románom a divadelnou hrou sa javil v aspekte kompozície a aspekte sociatívnosti a subjektívnosti. Autorka podotýka, že práve dynamická podoba posttextu, ktorá sa prejavuje v dialógoch, je sprostredkovateľom zážitku z dramatického literárneho diela. Ďalej autorka správne uvádza, že pôsobenie diela nie je len záležitosťou autora, ale aj čitateľa, ktorý ho v recepcii subjektívne prežíva a dotvára. Prichádza tiež k záveru, že pohyby medzi tenziou a detenziou v tvorbe i recepcii sú ťažiskom pri hľadaní pravdy v intertextuálnom vzťahu románu T. Vansovej a hry P. Glocka, čím pripúšťa vzájomnú kooperáciu oboch diel. Odkrýva tiež myšlienkové pozadie oboch komunikátov, „cestu“ ich umeleckého stvárnenia a tiež ambície autorov, ktoré sa premietli do ich celkového literárneho vyznenia.

Monografia je teda presvedčivým dôkazom, že textúra dramatického textu má rôznorodé akcenty, v ktorých môže nájsť literárna veda, lingvistika i teatrologia spoločný bod záujmu. Lineárna schéma prameň – cesta – cieľ bola pre autorku nielen odrazovým mostíkom k poznaniu fungovania jazyka dramatického textu, ale vychádzajúc z nej, prehĺbila výskum aj o imanentný vzťah jazyka a myslenia. Pre súčasný výskum tak načrtla zaujímavý a podnetný spôsob uvažovania o dramatickom texte. Čo sa týka formálneho skoncipovania monografie, je prehľadná a logicky štruktúrovaná, čo čitateľovi prispieva k lepšej orientácii v texte. Po obsahovej stránke sú zreteľné výborné interpretačné schopnosti autorky, ale čo je najpodstatnejšie, nazerá aj za pomyselný „horizont“ doterajšieho uvažovania o dramatickom texte, čo zvyšuje odborný potenciál monografie.

Literatúra

DUDOVÁ, Katarína. 2013. *Kognitívna schéma prameň – cesta – cieľ v jazyku dramatického textu*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013. 112 s. ISBN 978-80-558-0497-2

O autorke

Katarína Mikulcová je študentkou magisterského štúdia v odbore editorstvo a vydavateľská prax na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Bakalársku prácu s názvom „Príprava fiktívneho vydania výberu z humoristickej prózy doznievajúceho romantizmu“ úspešne obhájila v roku 2015. V marci 2016 sa zúčastnila slavistickej konferencie *Slavica iuvenum* na Ostravskej univerzite v Ostrave, kde prezentovala príspevok s názvom *Jazykové prostriedky vyjadrovania chuti na materiáli vínnych etikiet* v sekcii *Současné smery lingvistického výzkumu*. Danej problematike sa venuje aj vo svojej diplomovej práci s rovnomenným názvom. Odprezentovaný príspevok bude uverejnený v zborníku *Slavica iuvenum XVII*, ktorý vyjde v elektronickej podobe v decembri 2016. S rovnakým príspevkom sa zúčastnila aj študentskej vedeckej konferencie, ktorá sa konala na Katedre slovenského jazyka Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v apríli 2016. V blízkej dobe vychádza zborník aj z tohto

vedecko-výskumného podujatia. V centre jej záujmu je kognitívny rozmer jazyka, vzťah jazyka a myslenia, ktorý sa odzrkadľuje aj v recenzovanej monografii Kataríny Dudovej

Kognitívna schéma prameň – cesta – cieľ v jazyku dramatického textu.
Katarína Mikulcová, Mostná 508/8, 941 46 Trávnica